

FRANKLAR IMPERIYASINING SAVDO ALOQALARI: O'RTA ASRLAR YEVROPA IQTISODIYOTINING HARAKATLANTIRUVCHI KUCHI

Sorabekov Sardor

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti talabasi
sardorergashovich0615@gmail.com*

Annotatsiya: *bu maqolada o'rta asrlardagi Yevropa iqtisodiy hayoti va undagi Franklar davlatining tutgan o'rni va ro'li haqida so'z yuritiladi. Franklar davlatining boshqa yirik davlatlar bilan iqtisodiy va siyosiy hamkorligi, bundan tashqari Franklar davlati tugagandan so'ng ham Yevropaning iqtisodiy va ijtimoiy hayotiga qoldirgan ta'siri haqida fikrlar yuritiladi. Jumladan, Vizantiya imperiyasi, Abbosiylar xalifaligi, Skandinaviyaliklar va Shimoliy dengiz xalqlari bilan amalga oshirilgan savdo-sotiq aloqalari haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *franklar, karolinglar, merovinglar, angl-sakslar, vestgot, lombard, qullar, ipak, ziravorlar.*

KIRISH

V asr oxiridan IX asrgacha Merovinglar va keyinchalik Karolinglar sulolalari hukmronligi ostida gullab-yashnagan Franklar imperiyasi o'rta asrlar Yevropasining siyosiy, iqtisodiy va madaniy landshaftini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynadi. Uning turli yutuqlari orasida savdo tarmoqlarini rivojlantirish va kengaytirish imperiyaning gullab-yashnashiga yordam berish va kengroq Yevropa iqtisodiyotiga ta'sir qilishda muhim ahamiyatga ega edi. Franklar imperiyasining savdo aloqalari o'z hududlari bilan chegaralanib qolmagan, balki Yevropa, O'rta yer dengizi va hatto Osiyo va Afrikaning ba'zi qismlariga tarqalib, tovarlar, g'oyalar va madaniy amaliyotlar almashinuvini osonlashtiradigan murakkab savdo yo'llarini shakllantirgan.

Adrian Verhulstning "Karoling iqtisodiyoti" kitobi Karoling davridagi iqtisodiyotni, shu jumladan savdo munosabatlarini batafsil o'rganishni taklif qiladi. Bu taklifga ko'ra, Yevropa iqtisodiy hayotida muhim ro'l o'ynagan Karoling sulolasi bozor munosabatlariga olib kirgan yangiliklari ochib beriladi. Shu sababdan ushbu adabiyot mavzuga doir asosiy manbalardan biri sifatida qabul qilindi.

Ildar Garipzanov, Patrik J. Geary va Przemyslav Urbańczyklarning "Franklar, shimolliklar va slavyanlar: Erta asrlarda Yevropada o'ziga xoslik va davlat shakllanishi" – Franklar va ularning shimoliy qo'shnilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, jumladan savdo va barter tizimlari orqali o'zaro o'rnatilgan iqtisodiy aloqalar haqida so'z yuritiladi

Roger Kollinzning "Karlman va Karolinglar imperiyasi" – Bu asarda Karl hukmronligi va uning imperiyasi davridagi savdoning rivojlanishi haqida umumiy ma'lumot berilgan. Bu tarixda buyuk shaxslarning iqtisodiy hayotga bo'lgan ta'sirini ko'rsatib beradi.

Piter Xezer "Imperiyalar va varvarlar: Rimning qulashi va Yevropaning tug'ilishi" - Bu kitob faqat franklarga qaratilmagan bo'lsa-da, birinchi o'rta asrlardagi Yevropada, jumladan Franklar imperiyasida savdo-sotiq dinamikasini qamrab oladi .

Jessica L. Goldberg tomonidan yozilgan "O'rta asrlar O'rta yer dengizida savdo: xususiy tartib va davlat institutlari" kitobi Franklar ishtirok etgan O'rta yer dengizi savdo tarmoqlari haqida tushuncha beradi, ayniqsa Marsel kabi shaharlar orqali. Yirik shaharlarning bozor iqtisodiyotida tutgan o'rnini va ro'li asarning asosiy jihatlaridan biri hisoblanadi .

Merovinglar sulolasining dastlabki yillarida (V-VIII asrlar) savdo nisbatan markazlashmagan edi. G'arbiy Rim imperiyasi qulagandan so'ng hokimiyatning bo'linib ketishi tufayli mahalliy xo'jaliklar ko'p hollarda tirikchilik uchun qishloq xo'jaligiga tayangan va uzoq masofali savdo kamroq tarqalgan edi. Biroq, bu cheklovlarga qaramay, Reyn va Sena kabi sobiq Rim yo'llari va daryolari bo'ylab doimiy tovarlar oqimi mavjud edi.

Franklar qo'shni mintaqalar, jumladan, Anglo-Sakson Angliyasi, Vestgot Ispaniyasi va Lombard Italiyasi bilan savdo aloqalarini davom ettirdilar. Franklar o'lkasidan asosiy eksportga yog'och, mo'yna va tuz kabi xom ashyo, shuningdek, don va vino kabi qishloq xo'jaligi mahsulotlari kiradi. Buning evaziga ular O'rta er dengizi dunyosidan va undan tashqarida ipak, ziravorlar va zargarlik buyumlari kabi hashamatli mahsulotlarni olib kelishgan, ko'pincha Vizantiya vositachilari orqali sotib olingan.

Merovingiyaliklar, shuningdek, savdo markazlari bo'lgan Parij, Orlean va Kyoln kabi muhim shahar markazlarini nazorat qilishgan. Marsel kabi qirg'oq bo'yidagi shaharlar O'rta er dengizi bilan dengiz savdosini osonlashtirdi. Aynan shu markazlarda bozorlar rivojlanib, savdogarlar sinfining rivojlanishiga turtki bo'lgan.

Karolinglar sulolasi (VIII-IX asrlar) Franklar imperiyasining iqtisodiy imkoniyatlarini keskin kengaytirdi. Buyuk Karl davrida imperiya Yevropadagi hukmron siyosiy tuzilmalardan biriga aylandi va zamonaviy Fransiya va Germaniyadan Italiyaning bir qismi va undan tashqarida joylashgan ulkan hududlarni birlashtirdi. Ushbu siyosiy barqarorlik iqtisodiy o'sishni ta'minlab, savdoning ham ichki, ham xalqaro miqyosda rivojlanishiga imkon berdi .

Buyuk Karl hukmronligi qisman savdoni tartibga solish va rivojlantirish orqali iqtisodni tiklashga qaratilgan sa'y-harakatlar bilan ajralib turdi. U og'irlik o'lchov birliklarini standartlashtirish, imperiya bo'ylab adolatli savdo amaliyotini ta'minlash uchun qonunlarni o'rnatdi. Bundan tashqari, Karolingiyaliklar valyutaga asoslangan iqtisodiyotni rivojlantirishni rag'batlantirdilar, bu esa savdoni osonlashtirishga yordam berdi.

Savdo yo'llari bu davrda kengayib, Franklar imperiyasini kengroq Karoling dunyosi va undan tashqarida Vizantiya va Abbosiylar xalifaligi bilan bog'ladi. Saksoniyaga qarshi urushning yana bir sababi, Boltiq dengiziga chiqishga harakat edi. Boltiq dengizi VIII asr oxiri – IX asrning boshlarida katta savdo ahamiyatiga ega (skandinavlilar, slavlyanlar va arablar savdosi shu Boltiq dengizi orqali olib borilar edi) .

Byuyk Karl dengiz savdosidan tushadigan katta bojga egalik qilolmasdi, shuning uchun uning yurishlari sakslarga qarshi 30 yildan ortiq davom etdi. Franklar imperiyasi Yevropaning shimoliy va janubiy qismlari o'rtasida o'tadigan tovarlar uchun muhim tranzit nuqtasiga aylandi. Asosiy savdo hamkorlariga quyidagilar kiradi:

Vizantiya imperiyasi: Franklar O'rta Yer dengizidagi yirik davlat Vizantiya bilan diplomatik va savdo aloqalarini davom ettirdilar. Vizantiya savdogarlari orqali franklar sharqdan ipak, ziravorlar va boshqa qimmatbaho tovarlar kabi hashamatli tovarlarga ega bo'lishgan.

Abbosiyalar xalifaligi: Franklar islom dunyosi, birinchi navbatda poytaxti Bag'dodda global savdoning yirik markazi bo'lgan Abbosiy xalifaligi bilan ham savdo qilishgan. Franklar qullari, mo'yna va yog'ochlari oltin, ipak va ekzotik ziravorlarga almashtirilgan. Diniy tafovutlar vaqti-vaqti bilan munosabatlarni keskinlashtirgan bo'lsa-da, ikki mintaqa o'rtasidagi savdo-sotiq davom etaverdi va ba'zan savdo kelishuvlari bo'yicha muzokaralar olib borish uchun elchilar almashilgan.

Skandinaviya va Shimoliy dengiz xalqlari: Franklar imperiyasining shimoliy qirg'oqlari Viking savdogarlari bilan savdo qilishgan. Garchi ko'pincha bosqinchilar sifatida ko'rilgan bo'lsa-da, vikinglar ham faol savdogarlar bo'lib, mo'yna va qullarni qurol, to'qimachilik va qishloq xo'jaligi mahsulotlari kabi frank tovarlariga almashtirdilar. Bu savdo Shimoliy dengiz bo'ylab tarqalib, Franklar imperiyasi Britaniya va Skandinaviya bilan bog'ladi.

Franklar imperiyasining savdo tarmoqlari o'z xalqiga farovonlik olib kelgan jonli iqtisodiyotni qo'llab-quvvatladi. Franklar savdosida bir nechta asosiy tovarlar ustunlik qildi:

Qishloq xo'jaligi mahsulotlari: don, vino va chorvachilik muhim eksport edi. Franklar o'lkasidagi unumdor yerlar qishloq xo'jaligini iqtisodiyotning asosiga aylantirdi.

Hashamatli tovarlar: O'rta yer dengizi va Yaqin Sharqdan frank elitalari ipak, ziravorlar va parfyumeriya import qilgan. Bu tovarlar Karolingiya sudlarida boylik va kuchning ramzi edi.

Yog'och va mo'yna: Imperiyaning shimoliy va sharqiy hududlari o'rmonlar va yovvoyi tabiatga boy edi. Yog'och kemasozlik va qurilish uchun zarur bo'lgan, mo'yna esa qimmatbaho hashamatli buyumlar edi.

Qullar: Franklar imperiyasi qul savdosi bilan chuqur shug'ullangan, ko'pincha qo'shni hududlardan qullarni qo'lga olgan yoki sotib olgan. Qullar ham Vizantiya, ham Abbosiyalar imperiyalariga sotilgan va u yerda ular turli lavozimlarda ishlatilgan.

Savdoning farovonligi Karoling Uyg'onish davri deb nomlanuvchi madaniy va intellektual uyg'onishni kuchaytirishga yordam berdi. Vizantiya, islom dunyosi va boshqa mintaqalardan kelgan olimlar va hunarmandlarning Franklar imperiyasiga tashrif buyurishi yoki o'rnashishi tufayli tovarlar almashinuvi ko'pincha fikr almashuviga olib keldi. Ushbu bilim oqimi o'rta asrlar G'arbidagi san'at, fan va adabiyotga doimiy ta'sir ko'rsatdi.

IX asr oxiriga kelib Franklar imperiyasi ichki nizolar, tashqi bosqinlar va iqtisodiy qiyinchiliklar tufayli parchalana boshladi. Vikinglar yurishlari shimolda savdoni to'xtatdi, imperiyaning kattaligi esa savdo yo'llarini boshqarish va himoya qilishni tobora qiyinlashtirdi. Shunga qaramay, Karolinglar davrida tashkil etilgan savdo tarmoqlari davom etdi va Franklar imperiyasi davrida gullab-yashnagan ko'plab shaharlar va viloyatlar o'rta asrlar Yevropasining asosiy iqtisodiy markazlari bo'lib qoldi.

XULOSA

Franklar imperiyasining shimoliy va janubiy Yevropa, shuningdek, xristian va islom dunyolari o'rtasidagi savdo markazi sifatidagi o'rni keyingi o'rta asrlarda Yevropaning iqtisodiy tiklanishiga poydevor qo'yishga yordam berdi. Franklar standartlashtirilgan valyutaga, savdo amaliyotlarini tartibga solishga va shahar bozorlarini qo'llab-quvvatlashga e'tibor berishlari keyinchalik o'rta asrlar va Uyg'onish davri Yevropasini belgilaydigan tijorat kengayishi uchun muhim pretsedentlarni qo'ydi.

Franklar imperiyasining savdo aloqalari uning qudrati va farovonligining muhim jihati edi. Franklar Evropa bo'ylab, O'rta er dengizi va islom dunyosini qamrab olgan keng qamrovli tarmoqlar orqali o'rta asrlar dunyosini shakllantirgan tovarlar, g'oyalar va madaniy amaliyotlarning harakatlanishini osonlashtirdilar. Imperiyaning savdo siyosati, innovatsiyalari va aloqalari imperiyaning tanazzulidan ancha keyin ham Yevropa tarixiga ta'sir qilishda davom etgan doimiy meros qoldirdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. В.Ф.Семенов “Ўрта асрлар тарихи” Т.-1973
2. Abdazimov A., Kamolov J. “Jahon tarixi” o'quv-uslubiy qo'llanma. T.-2023
3. Adriaan Verhulst “The Carolingian Economy” Cambridge University Press – 2002.
4. Ildar Garipnazarov, Patrick Geary, Przemyslaw Urbanczyk “Franks, Northmen and Slavs: Identities and state formation in early medieval Europe” Brepols Publishers. 2008. Turnhout, Belgium.
5. Roger Collins “Charlemagne and the Carolingian Empire”. 1998.
6. Peter Heather “Empires and Barbarians: The Fall of Rome and the Birth of Europe”. 2009.
7. Jessica L. Goldberg “Trade in the Medieval Mediterranean: Private Order and Public Institutions”. University of Pennsylvania – 2012.